Eldrun
Kulturmiljö

Eldruns arkeologiska skrifter 2020:1

Fångstgrop, kokgrop och en gammal postväg

Arkeologisk utredning väster om Stöcksjön, Umeå kommun 2019

Fastigheterna Stöcksjö 7:9, 7:37 och 7:38, Umeå socken och kommun, Västerbotten län

Eva Klotz
Anette Färjare

Innehåll

Sammanfattning 3
Inledning och bakgrund 3
Uppdragets bakgrund 4
Syfte och målsättning 4
Landskapet 4
Närområdets forn- och kulturhistoriska lämningar 4
Genomförande och dokumentation 5
Utredningens resultat 6
Historiska kart- och arkivstudier avseende poststigen 6
Fältinventering och dokumentation 7
Utredningsgrävningen 7
Kommentar till resultat 9
Referenser 10
Administrativa uppgifter 11
Bilagor 12
Tabell 1. Schaktbeskrivning 12
Tabell 2. Lämningsbeskrivningar och åtgärdsförslag 13
Bildbilaga 14

Layout, kartor och foton: Anette Färjare och Eva Klotz
Underlag från digitala Fastighetskartan
© Lantmäteriet Medgivande R50145660-140001
ELDRUN arkeologiska skrifter 2020:1

Sammanfattning

Eldrun Kulturmiljö AB har genomfört en arkeologisk utredning inom fastighet Stöcksjö 7:9, 7:37 och 7:38 i Umeå socken och kommun, Västerbottens län, på uppdrag av Obos Sverige AB. Utredningen genomfördes med anledning av att detaljplan över området ska upprättas. Utredningen genomfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Västerbottens län, enligt 2 kap 11§ kulturmiljölagen (1988:950) KML, dnr 431-2725-2019.

Vid den inledande fältinventeringen noterades fyra nya lämningar, två gropar, en äldre poststig som löper genom området samt ett stenbrott (objekt 1 – 4). Vid utredningen steg 2 provundersöktes groparna, objekt 1 och 2, samt gjordes provschakt på intressanta lägen inom utredningsområdet.

Utredningen resulterade i två fornlämningar, en fångstgrop och en kokgrop (RAÄ-nr L2020:2118 och L2020:2116) och två övriga kulturhistoriska lämningar, del av färdväg och ett stenbrott (L2020:2119 och L2020:2115). I de övriga provschakten framkom inget av antikvariskt intresse, förutom enstaka skärvstenar.

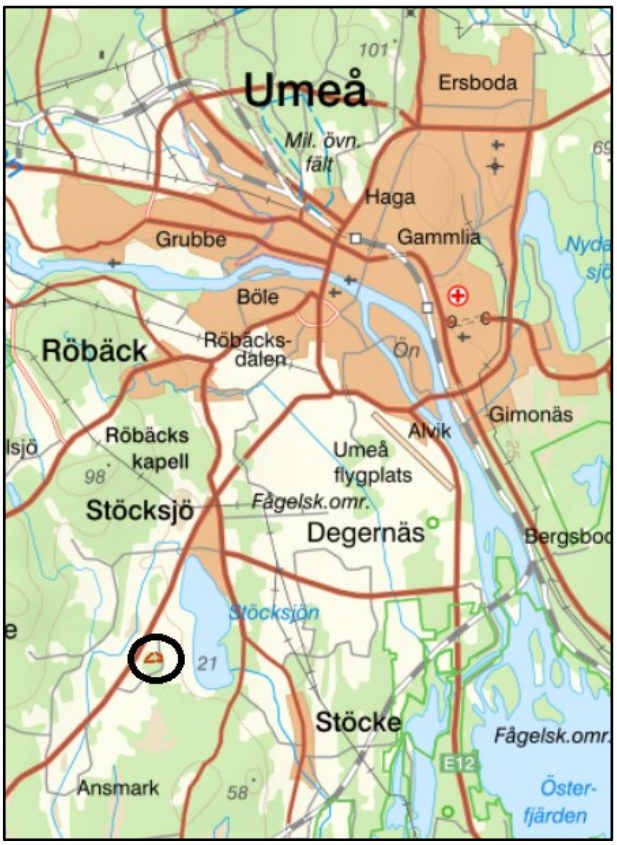

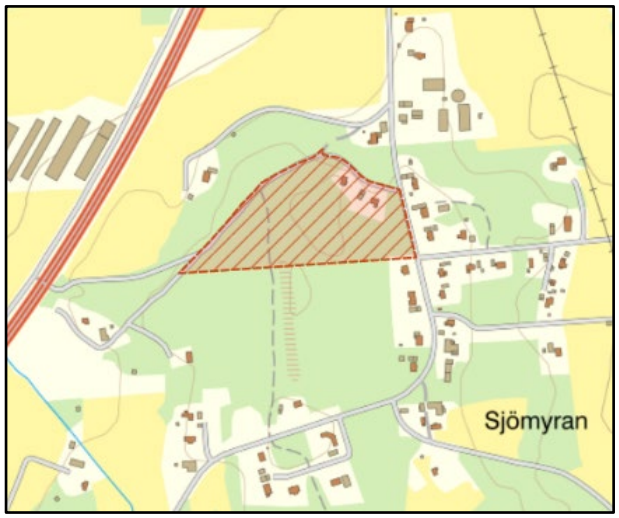

Figur 1 och 2. Utredningsområdets geografiska placering och läge.

Inledning och bakgrund

En arkeologisk utredning består av två delar, ***arkivgenomgång och fältinventering*** (steg 1) samt påföljande ***arkeologiska utredningsgrävningar*** (steg 2) av de anläggningar och lägen som kan innehålla lämningar dolda under markytan som påträffats vid fältinventeringen eller där funktion och antikvarisk status är osäker. Föreliggande rapport redovisar resultatet från båda stegen i utredningen. I rapporten redovisas lämningarna med både utredningens objektnummer och Riksantikvarieämbetets lämningsnummer, t.ex. Objekt 3 / L2020:2119.

Uppdragets bakgrund

OBOS Sverige AB har för avsikt att upprätta en detaljplan för bostadsbebyggelse inom det aktuella utredningsområdet på fastigheten Stöcksjö 7:9 i Umeå kommun, vari även ingår fastigheterna Stöcksjö 7:37 och 7:38 (fig 1 och 2). Förutom de bebyggda tomterna i nordöst är området obebyggt.

Länsstyrelsen har bedömt att en arkeologisk utredning i enlighet med 2 kap. Kulturmiljölagen KML krävs för att avgöra om fornlämningar kommer att beröras av vidare exploatering i området. Resultatet kommer att utgöra en viktig del av kommunens fortsatta planering i ärendet.

Syfte och målsättning

Syftet med utredningen var att fastställa om fornlämningar berörs av exploateringen, samt att så långt som möjligt beskriva och bedöma dessa. Arbetet med den arkeologiska utredningen bestod av steg 1 och 2.

Steg 1 omfattade *arkiv- och kartstudier samt fältinventering* för att

- klargöra om det i området fanns synliga fornlämningar som inte var kända
- identifiera områden där det kunde finnas fornlämningar som inte var synliga i markytan

Steg 2 av utredningen omfattade *utredningsgrävningen* för att

- klargöra om det fanns fornlämningar som inte var synliga i markytan inom de objekt som pekats ut i steg 1
- provundersöka osäkra lämningar eller lämningar med oklar antikvarisk status.

Målsättningen var att undersökningen ska resultera i ett fullgott underlag inför länsstyrelsens fortsatta handläggning i ärendet.

Landskapet

Utredningsområdet är ca 4 ha stort och omfattas till allra största delen av ett skogsmarksområde på ett lätt kuperat krönläge av en moränhöjd mellan bebyggelse och odlingsmark. Genom området löper dels en bred gångstig, dels en gammal postväg. Inom områdets nordöstra kant är två bebyggda gårdstomter och ca 200 meter västerut går E4:an.

Höjden över havet ligger på mellan 35 och 45 meter. Västra delen utgörs av kraftiga strandvallar, mot norr och väster sandiga och högre upp mot öster ursvallade med grus och sten. Här finns också flera mindre och större grustäkter (grå skraffering på karta, figur 6). I östra delen och mot bebyggelsen är ett mindre område med hällar och ett stenbrott. Vidare mot väster är fuktigare mark och i sydöst ytterligare grus- och sandtäkter.

Närområdets forn- och kulturhistoriska lämningar

Inom utredningsområdet var inga lämningar tidigare registrerade i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR). Däremot fanns en registrering i Skogsstyrelsens Skog & Historia-register (Objektnummer 3001751) ett stenbrott i områdets nordöstra del (Objekt 4). Poststigen var känd men inte registrerad i KMR.

Utredningsområdet ligger i norra änden av en moränsträckning (NNV-SSÖ) som söderut löper mellan lägre liggande marker och myrstråk, för att ännu längre söderut breda ut sig i ett större skogsområde med höjder och myrar. På moränhöjdsområdet mellan två myrstråk ligger, förutom skogsbrukslämningar, tre fornlämningar - 3 spridda boplatsgropar, varav en i klapperstensmark,

RAÄ-nr L1937:6791, L1937:6491, L1937:6316 (fig. 3).

Figur 3. Översikt med närliggande registreringar i KMR. De röda symbolerna visar boplatsgroparnas lägen, de blå skogsbrukslämningar.

Genomförande och dokumentation

Arbetet inleddes och avslutades med en ***kart- och arkivstudie*** som omfattade genomgång av Kulturmiljöregistret (KMR), Skogsstyrelsens Skog & Historia-register, historiskt kartmaterial från Lantmäteriet (LM) och Postmuseum samt Ortnamnsregistret (Institutet för språk och folkminnen). Området har varit ett utmarksområde utan bebyggelse eller odling. Den gamla postvägen är belagd på kartor på 1600-talet.

Den inledande ***fältinventeringen, steg 1*****,** bestod av en okulär besiktning av området och som vid behov kompletterades med provstick med jordsond. Då noterades två gropanläggningar längst i väster (Objekt 1 och 2) som misstänktes utgöra fornlämningar. Även ett stenbrott som tidigare registrerats vid Skog & Historia-inventeringen (Objekt 4) besiktigades. Poststigen (Objekt 3) dokumenterades.

Den efterföljande ***utredningsgrävningen, steg 2,*** utfördes med hjälp av en mindre bandgående grävmaskin som lätt kunde ta sig fram i området. Ett 20-tal schakt togs upp på strandvallar från hällmarken och norra delen av området öster om poststigen, och ner mot sjön väster om poststigen. Även de två gropanläggningarna provundersöktes. Alla schakt och lämningar mättes in med RTK-GPS, beskrevs och fotograferades.

Utredningens resultat

Historiska kart- och arkivstudier avseende poststigen (objekt 3/ L2020:2119)

Enligt arkiv- och kartmaterial gick postrutten från Umeå via postbönderna i Röbäck, Stöcksjön (dagens Stöcksjö) och Södermjöle (dagens Sörmjöle) söderut. På en karta över Umeå socken från 1661 (fig. 4) ser man hur vägen söderut från Röbäck delar sig norr om Stöcksjön och där en väg löper väster om sjön, via Ansmark ner till Södermjöle. Den andra löper öster om sjön via Norrmjöle till Södermjöle – den s.k. Kustlandsvägen. Postbondens gård låg då väster om sjön (vid Kläppen) vilket kan ses på en senare karta från 1685 (fig. 5). Där bodde Postbonden Daniel Jacobssons, vars arbete beskrivs i kartakten och där det för övrigt också anges att han var skattebefriad och även slapp krigsutskrivningar, vilket var förmåner som postbönderna då hade.

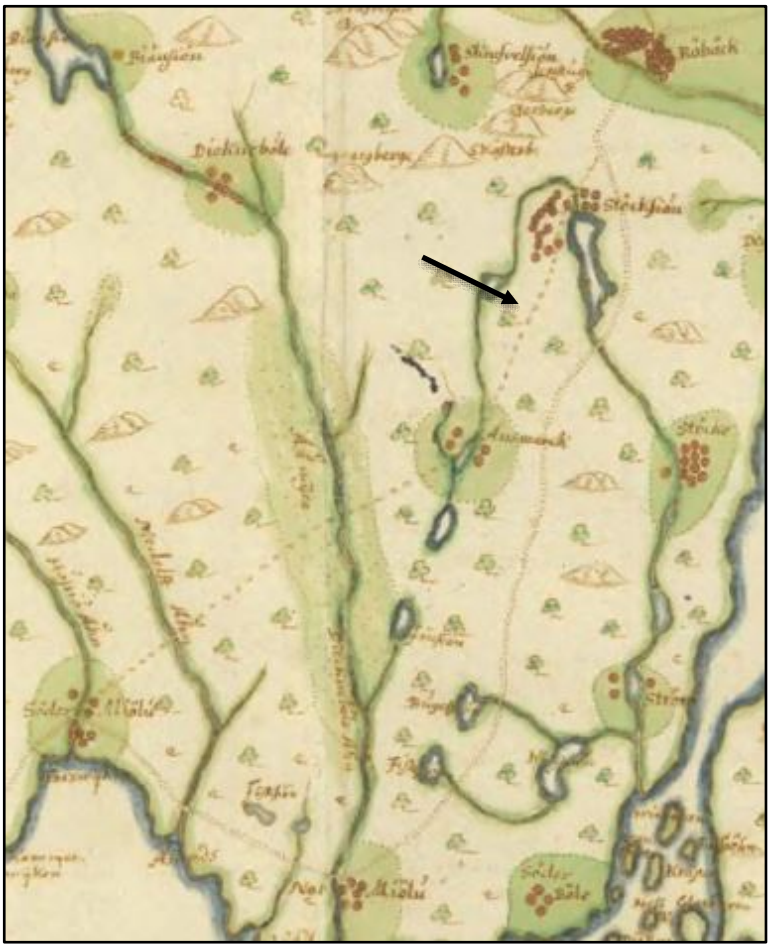

Figur 4. Enligt arkiv och kartmaterial gick postrutten från Umeå söderut via postbönderna i Röbäck (längst upp till höger), Stöcksjön (nuvarande Stöcksjö) och Södermjöle (längst ner till vänster, nuvarande Sörmjöle). Vägen väster om sjön är den gamla poststigen (se pil). Vägen som löper öster om Stöcksjön och ner mot Norrmjöle är den s.k. Kustlandsvägen. Utsnitt ur Umeå sockenkarta från 1661.

På senare kartor är varken någon postgård eller poststig speciellt markerade förutom på en karta från 1881 där stigen är utsatt. På 1800-talskartan anges i akten att på berörda fastigheter finns den ”s.k. Revägen”, vilket troligen är dialektalt för ’ridvägen’. Det torde avse poststigen eftersom postbönderna enligt en kunglig förordning redan 1646 ålades att frakta posten ridande.

I en förteckning från 1756 finns en postgård kvar i Stöcksjön men det blev alltmer vanligt att man sammanslog gästgiveri- och postverksamhet, och det är därmed inte uteslutet att gästgiveriet norr om sjön och intill Kustlandsvägen tog över postverksamheten.

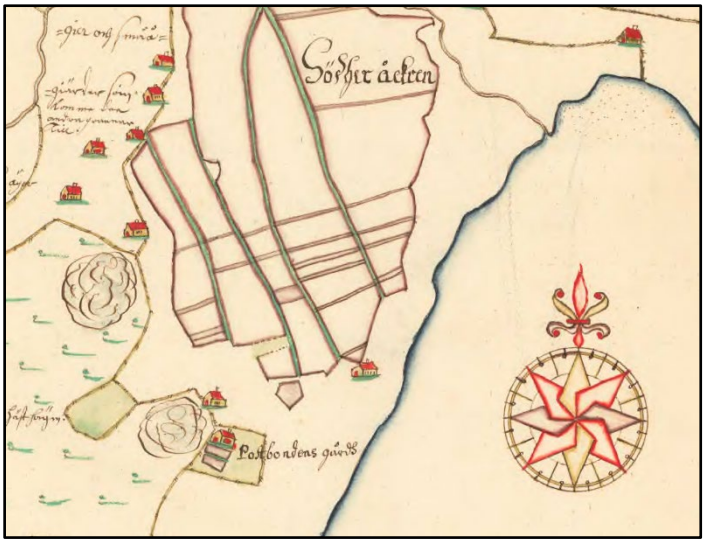

Figur 5. Utsnitt ur en karta från 1685 där Postbondens gård är markerad väster om sjön, där Kläppen och Frikyrkan ligger idag.

Fältinventering och dokumentation

Vid fältinventeringen registrerades poststigen (Objekt 3/L2020:2119) som en *övrig kulturhistorisk lämning* i KMR liksom ett stenbrott (Objekt 4/L2020:2115) som varit registrerat i Skogsstyrelsens Skog & Historia-register (ID 3001751), figur 6 och 7. Inom ramen för utredningen genomfördes en mindre dokumentation av de båda lämningarna genom att de mättes in med RTK-GPS, fotades och beskrevs.

Stenbrottet, L2020:2115, sträcker sig längsmed den västra kanten av hällmarken och är mellan 0,4 och 1 meter högt med enstaka större block och ansamlingar av skrotstenar nedanför på västra sidan. Enstaka borrhål syns i brottytorna. Av den registrerade delen av poststigens (L2020:2119) sammanlagda längd på ca 380 meter ligger 130 meter inom utredningsområdet. Stigen består av två hjulspår som ligger på kanten av höjdryggen direkt på den naturliga markytan och saknar vägbank. Stigen är ca 2,5 meter bred, med på sina ställen upp till 3 meter bred. Den har gått mellan postgårdarna i Stöcksjön och Södermjöle (dagens Stöcksjö och Sörmjöle). Äldsta kartbelägg för stigen är från 1661. I dag används den som promenadväg.

Vid fältinventeringen noterades också två gropar av oklar funktion (Objekt 1 och 2) som kom att provundersökas för att konstatera lämningstyp och antikvarisk status.

Utredningsgrävningen

Vid den inledande fältinventeringen noterades två gropar objekt 1 och 2 som provundersöktes vid utredningsgrävning. Vid provundersökningen (Schakt 8) av objekt 1 framkom sot, kol och skärvsten i gropens mitt varför den kom att tolkas som en kokgrop och registrerades som fornlämning L2020:2116 i KMR, figur 6 och 7.

Vidare upptogs ett schakt i Objekt 2 som därefter tolkades som en fångstgrop. Gropen är 3x2,5 meter (VNV-ÖSÖ) och 0,6 meter djup. Gropen är omgiven av en vall som är 1,3-2 meter bred och 0,1-0,4 meter hög. Eftersom fångstgropen ligger på en strandvall är vallen svagare markerad på östra kanten. Bottenplanet är rektangulärt och 2x1,2 meter (VNV-ÖSÖ). Kokgropen registrerades som fornlämning L2020:2118 i KMR, figur 6 och 7.

Därefter upptogs ytterligare 15 schakt på intressanta lägen inom utredningsområdet, inget av antikvariskt intresse framkom dock i dessa, figur 7 och tabell 1.

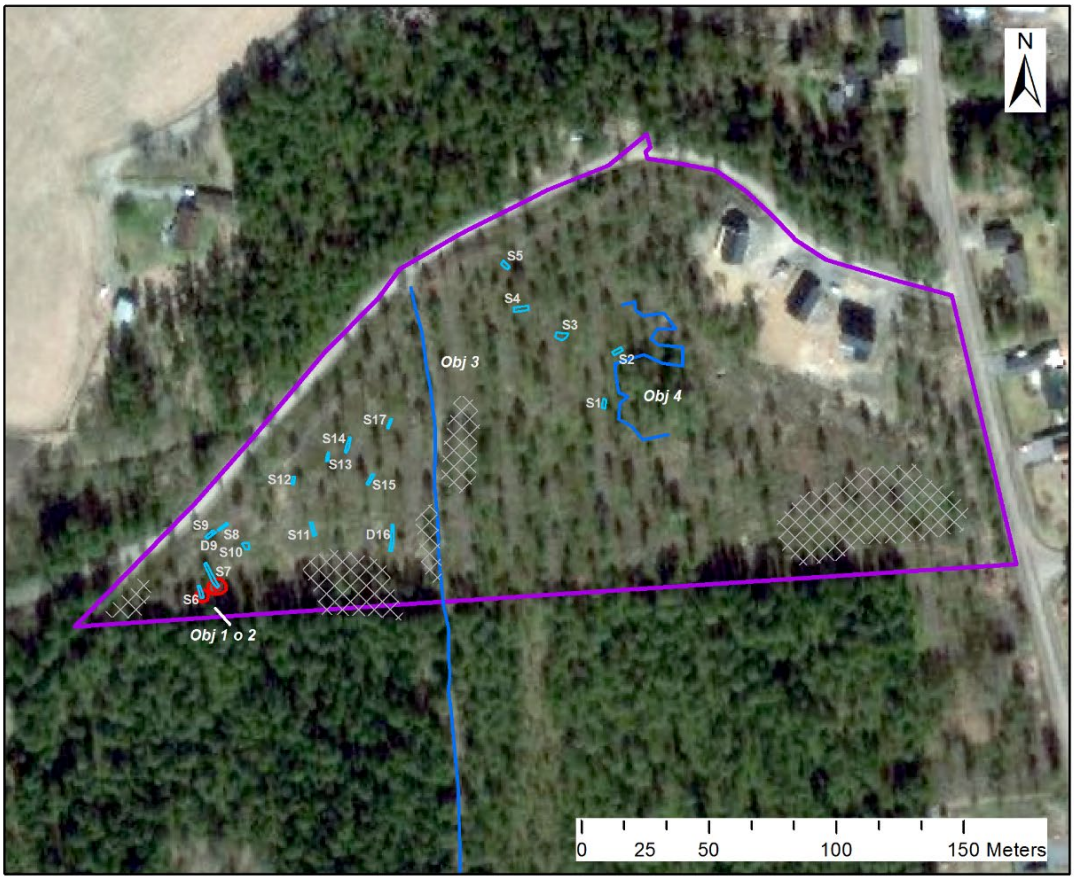

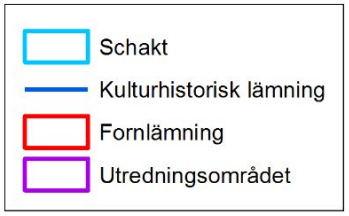

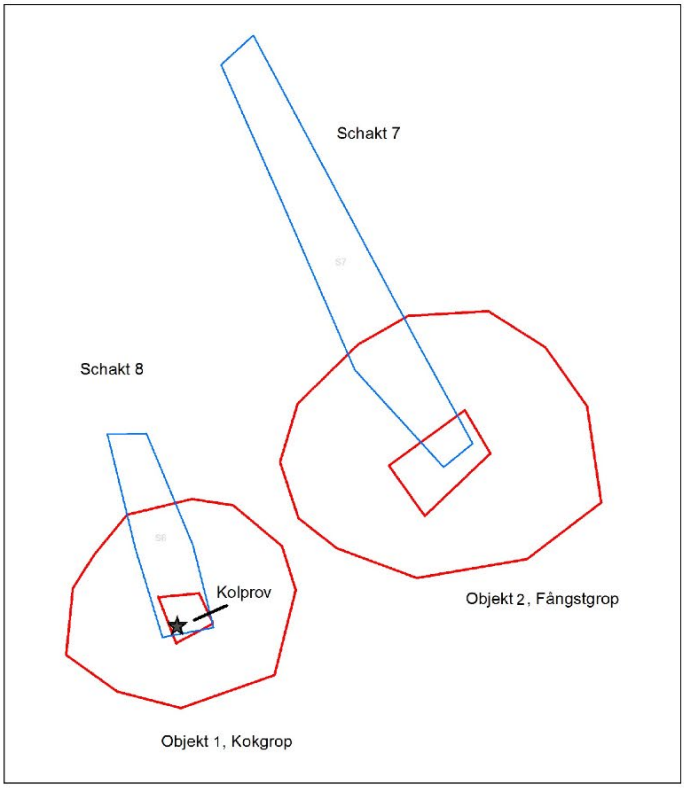

Figur 6. Ovan översikt över lämningarna och de upptagna schakten inom utrednings-området. Till höger detalj över schakt och utbredning av fornlämningarna. Objekt 1, kokgropen, registrerades som L2020:2116 i KMR och Objekt 2, fångstgropen, registrerades som L2020:2118.

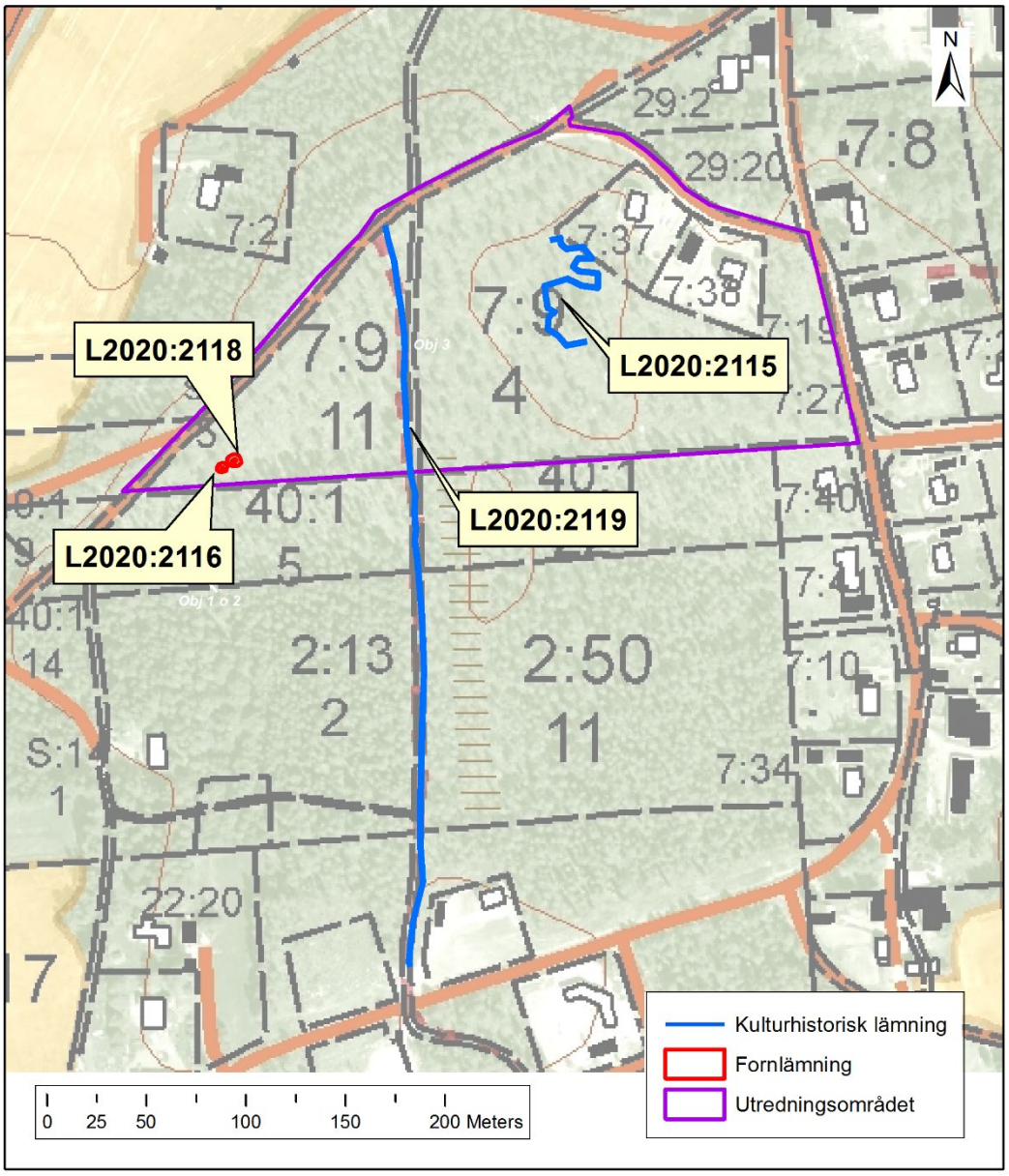

Figur 7. Registrerade lämningar i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister KMR

Kommentar till resultat

Då postbondesystemet inte längre existerar och att vägsträckningen utgör endast en del av den ursprungliga funktionen som historiskt viktig väg mellan Stöcksjön och Södermjöle anser vi att detta bör tas i beaktande – att hänsyn tas till Poststigen L2020:2119 vid exploatering av området. (figur 4,6-7 samt figur 8-9)

Figur 8 och 9. Del av den gamla poststigen som idag används som vandringsled. Invid stigen en markerad sten som kan ha haft någon sorts betydelse utmed vägen – den ser ut att ha placerats där.

Referenser

Kartor och arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt nr Z31-1:2. Geografisk avritning, Umeå socken, 1661
Lantmäteristyrelsens arkiv, akt nr Z31-137:1 Geometrisk avmätning, Stöcksjön, 1685
Lantmäteristyrelsens arkiv, akt nr Z31-137:7 Laga skifte, Stöcksjö, 1881
Digitalt museum / Postmuseum, Charta öfwer Påstwägarne uti Wästerbottn, 1756. Postmuseum nr 1579

Bilagor

Tabell 1. Schaktbeskrivningar

Tabell 2. Lämningsbeskrivningar och åtgärdsförslag

Bildbilaga

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-2725-2019
Undersökningsnummer Fornreg: 201901159
Beställare: Länsstyrelsen Västerbottens län
Uppdragsgivare: Obos Sverige AB, Magasinsgatan 17B, 903 27 Umeå
Undersökare: Eldrun Kulturmiljö AB, Östermalmsvägen 1, 619 31 Trosa
Projektledare: Anette Färjare, 0703103456, anette@eldrun.se
Eldruns projektbeteckning: AU Stöcksjö 2019
Grävmaskinentreprenör: Västerbottens Traktortjänst AB, Fredrik Pada

Län: Västerbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Umeå
Socken: Umeå
Fastigheter: Stöcksjö 7:9, 7:37 och 7:38
RAÄ-nr: L2020:2115, L2020:2116, L2020:2118, L2020:2119

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning (steg 1 och 2)
Undersökt yta: 4 ha
Fältarbete: 32 timmar 18 september och 2-3 oktober 2019
Rapportarbetet genomfördes under 2020.
Fyndmaterial: Inget fyndmaterial tillvaratogs
Koordinatsystem: Sweref 99TM, RH2000
Inmatningsmetod: GPS resp. RTK-GPS
Rapporten laddas in i RAÄs Forndok. Till rapporten hör shapedataset.
Foton och arkiv: Originalfoton och övrigt digitalt material förvaras tillsammans med ärendet på server hos undersökaren.

Bilagor

Tabell 1. Schaktbeskrivning

Schakt	Storlek/djup	Fynd/anläggning	Beskrivning
S1	3,5x1,3 m/ 0,15–0,2 dj		Torv, sandig stenig morän
S2	4x1,4 m / 0,15–0,2 dj		Torv, sandig stenig morän
S3	4,7x2,6/ 0,15–0,2 dj		Torv, sandig morän
S4	5,8x1,8 m/ 0,1–0,15 dj		Torv, sandig stenig morän
S5	3,5x1,6 m/ 0,1–0,15 dj		Torv. Stenrik morän
S6	4,8x0,9–1,2 m / 0,25 dj		Torv. Sand
S7	10x1-1,5 m / 0,2–0,4 dj i grop	Objekt 2/L2020:2118	Torv. Sand. Tydlig vall. Inte grävt till botten i gropen.
S8	4,6x0,7 m / 0,15–0,2 dj	Objekt 1/L2020:2116	Torv. Sand. Kol och skärvsten i gropen.
S9	4x1,2 m / 0,15–0,2 dj		Torv. Sand
D9	Djupschakt i S9 0,5 dj		Sand. Skenhälla i botten.
S10	2,7x1,7–2,3 m / 0,15–0,2 dj		Torv. Sand
S11	5,5x1 m / 0,15 dj		Torv. Sandig stenrik morän
S12	3x0,9 m/ 0,2 dj		Torv. Sandig morän
S13	3,5x0,8 m / 0,15–0,2 dj		Torv. Sandig grusig morän
S14	6,1x1 m / 0,15–0,2 dj		Torv. Sandig grusig några större stenar morän
S15	4,6x0,9 m / 0,2–0,25 dj		Torv. Sandig grusig morän. Grundvatten tränger upp.
S16 /D16	10x1 m / 0,15 dj		Torv. Sandig morän.
D16	Djupschakt i S16, 0,35 dj		Sandig morän. Bottengrus.
S17	4x0,8 m / 0,2 m		Torv. Sandig morän

Tabell 2. Lämningsbeskrivningar och åtgärdsförslag

Objekt/ Lämningsnr	**Beskrivning**	**Antikvarisk status**	**Åtgärdsförslag**
Objekt 1/ L2020:2116	Kokgrop, rund, 2,5 m diam och 0,4 m dj, omgiven av en vall, 1,5-1,8 m br och intill 0,3 m h, svagare i Ö. Närmast kvadratiskt bottenplan, 1x1 m (Ö-V). Vid utredningsgrävning 2019 framkom skärvsten och kol.	Fornlämning	Arkeologisk förundersökning
Objekt 2/ L2020:2118	Fångstgrop, närmast oval, 3x2,5 m (VNV-ÖSÖ) och 0,6 m dj. Rektangulärt bottenplan, 2x1,2 m (VNV-ÖSÖ). Omgiven av en vall, 1,3-2 m br och 0,1-0,4 m h, svag i Ö (ligger på en strandvall).	Fornlämning	Arkeologisk förundersökning
Objekt 3/ L2020:2119	Kärrväg, del av gamla postvägen, 380 m l (N-S) och 2,5 m br, ställvis 3 m br. Två hjulspår, ingen vägbank eller diken. Mynnar i söder i en vändplan och nybyggt område. Äldsta kartbelägg från 1661. Del av en äldre poststig mellan postgårdarna i Stöcksjön och Södermjöle. I dag använd som gångstig.	Övrig kulturhistorisk lämning	Dokumentation
Objekt 4/ L2020:2115	Stenbrott, 55x30 m (N-S) och 0,4-1 m h, högst i S. Längs med V kanten av hällen är brottytor, enstaka bortsprängda block och ansamlingar av skrotsten. Några borrhål kunde iakttagas.	Övrig kulturhistorisk lämning	Dokumentation

Bildbilaga

Stenbrottet, L202:2115.

Poststigen, L2020:2119

Schakt 8. I kokgropen, L2020:2116

Schakt 7. I fångstgropen, L2020:2115.

Schakt 16

Vy mot stenbrottet

Vy mot stenbrottet